

Reznikov V.V.

V.N. Karazin Kharkiv National University

ANTI-HETMAN REBEL MOVEMENT ON SLOBOZHANSKYNA (MAY-NOVEMBER 1918)

Summary.

The article attempts to summarize data on the rebel movement in Kharkiv Province against hetman P. Skoropadsky and the German-Austrian presence in 1918. The author identifies the main causes of the occurrence of insurgency in Slobozhanshchyna; analyzes the political components of this process, identifies types of rebel groups, including the apparent sabotage and subversive led by the bolsheviks and left-wing parties and the actual «popular movement» characterized by spontaneity and lack of political vector; determines the causes that have led to the fall of the Hetman regime in Kharkiv Province.

Keywords: anti-hetman peasant insurgency, Slobozhanshchyna, guerrilla, Grygoriy Savonov.

УДК 94(477.8)«1944»

ВИЗВОЛЕННЯ ТЕРИТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ У ХОДІ КАРПАТСЬКО-УЖГОРОДСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ ВІЙСЬК ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ (ЖОВТЕНЬ 1944 РОКУ)

Репін І.В.

Академія сухопутних військ

У статті висвітлено хід бойових дій військ Червоної Армії у гірсько-лісистій місцевості під час проведення Карпатсько-Ужгородської наступальної операції. Проаналізовано рішення командуючого 4 Українським фронтом на подолання Головного Карпатського хребта та основні етапи наступу військ 18-ї армії і 17-го гв. стрілецького корпусу з визволення території Закарпаття у жовтні 1944 року. Показано бойовий склад, чисельність військ і людські втрати Східно – Карпатської операції.

Ключові слова: війна, фронт, армія, корпус, операція, Східні Карпати.

Постановка проблеми та її актуальність. З часів закінчення німецько-радянської війни 1941-1945 рр. пройшло 70 років, але інтерес до її історії не зменшується. Причин тому декілька.

По-перше, Друга світова війна і її основний зміст – німецько-радянська війна радянського народу – перекроїли карту світу, визначили новий світовий лад в другій половині ХХ століття.

По-друге, небачені жорстокості війни – багато десятків мільйонів чоловік загинули і покалічені на війні, в гітлерівських концтаборах, тих хто втратили рідних та близьких – примушують покоління задаватися питаннями: «Хто винен»? і «Що робити, щоб це не повторилося?».

По-третє, війна стала жорстоким іспитом для країн з різними соціальними системами, системами моральних цінностей, традиціями, культурою, економікою, державним устроєм.

Це зумовлює проблему всебічного, об'єктивного та незаангажованого вивчення воєнно-історичних подій в Україні періоду Другої світової війни. Це важливо для встановлення історичної правди і визначається сучасними потребами розвитку української воєнно-історичної науки.

У сучасний період розвитку України, коли переглядаються оцінки тих чи інших історичних явищ, актуальним стає правдива оцінка результатів та наслідків бойових дій на території сучасної України у вересні – жовтні 1944 року.

Військова історія вчить лише в тому випадку, якщо в центрі дослідження подій минулих років ставляться загальні тенденції розвитку та об'єктивний аналіз діяльності людей, досвід отри-

маний ними, як з пізнавальної точки зору, так і з точки зору практичних уроків.

Новизна роботи полягає у аналізі архівних документів, мемуарів, загальних та спеціальних праць, максимально достовірному показі паралельного ходу бойових дій військ 1-го та 4-го Українських фронтів (УФ) при проведенні Східно – Карпатської операції. Перебігу подій при визволенні Закарпаття.

Історіографія проблеми. Східно-Карпатська та її складова частина – Карпатсько-Ужгородська операція збагатили теорію та практику воєнного мистецтва новими прийомами і способами збройної боротьби, про що свідчать чисельні джерела і наукові праці, мемуарна та популярна література.

Українські історики радянського періоду в питаннях Східно-Карпатської операції в цілому дотримувалися загальноприйнятих в радянській історіографії позицій [1] [2] [3].

Після проголошення Україною незалежності деякі представники історичної науки, в цілому прагнули переосмислити події минулої війни на території України.

Історики української діаспори, звертаючись до проблеми участі України в Другій світовій війні лише побіжно згадували Східно-Карпатську операцію. Така лінія чітко проглядається у роботі В. Косика «Україна та Німеччина у Другій світовій війні» та у інших авторів [4].

Нове бачення подій з визволення України, оригінальне висвітлення героїчних і, разом з тим, трагічних сторін історії України – битв Червоної армії на її території, здійснено в праці І.Т. Муковського та О.Є. Лисенка «Звитяга та жертвовність: Українці на фронтах Другої світової війни» [5], окремих публі-

кацій щодо особливостей проведення наступальної операції у гірсько-лісистій місцевості (Я. Бранько, Ю. Шимон, С. Безродний).

Ключовими питаннями, по яких існують суттєві розбіжності, а часом і абсолютно полярні позиції виступають: доцільність проведення, втрати сторін, співвідношення сил та засобів противників, питання розвитку воєнного мистецтва в цій операції.

Виходячи з актуальності проблеми автор ставить за мету проаналізувати хід бойових дій військ Червоної Армії під час проведення Карпатсько-Ужгородської наступальної операції та визволення території Закарпаття у жовтні 1944 року.

Наступом 38-ї армії (А) 1-го Українського фронту та 1-ї гвардійської армії (гв. А) 4-го Українського фронту у вересні 1944 р. почалися дії Червоної армії в Карпатах. Дещо пізніше, частина сил 4-го Українського фронту (УФ), вели бойові дії на мукачівському та ужгородському напрямках (Карпатсько-Ужгородська операція). У сукупності всі ці дії в Карпатах склали своєрідну операцію двох фронтів (Східно-Карпатська) у гірсько-лісистій місцевості.

Вся Східно-Карпатська операція по ходу свого розвитку може бути розділена на три етапи. Перший – наступ 1 гв. А, початок наступу 18 А і вихід військ до Головного Карпатського хребта (9-30 вересня 1944 р.); другий – подолання Головного Карпатського хребта (1-17 жовтня 1944 р.); третій – подолання смуги укріплень по південних схилах Карпат і вихід на Угорську рівнину (18 жовтня – 6 листопада 1944 р.) [6, с. 78].

Залеклі бої на протязі вересня 1944 року відзначилися деякими успіхами 38-ї А 1-го УФ та військ 4-го УФ. Але перед наступаючими військами встало більш складне завдання – попереду височіли грізні кручі Головного Карпатського хребта з системою оборонних споруд лінії «Арпада». Потрібен був неймовірної сили героїчний ривок, щоб збити ворога з висот Головного Карпатського хребта та зламати його оборону з могутніми вузлами довготривалих споруд.

26 вересня командувач 38-ю А прийняв рішення, прикриваючись з правого флангу 52-м стрілецьким корпусом (ск), завдати головного удару в напрямку Мшана, Зборів силами 101 ск, 67 ск і 1-го Чехословацького армійського корпусів.

Проти 38-ї А діяли: 24, 68, 75, 208, 545 піхотні дивізії, 1-а лижно-егерська дивізія та два охоронні батальйони з саперним батальйоном РГК [7].

29 вересня 1944 р. командування 4-го УФ також прийняло рішення на подальше ведення операції. Перед військами фронту противник діяв в наступному угрупованні:

На ділянці 1 гв. А оборонялося шість піхотних дивізій німців (1 тд, 357, 97, 254, 168, 100 пд) та залишки 96 пд.

На ділянці 18 А оборонялося – одна пд німців (101 гсд), п'ять пд угорців (6, 13, 7, 16, 24 пд).

На ділянці 17 ск обороняються 10-а пд і 1 гсбр угорців [8].

До початку боїв за Головний Карпатський хребет на напрямі головного удару 4-го Українського фронту зосереджувалися зусилля шістнадцяти дивізій, на ужгородському і сигетському напрямках діяло по одному стрілецькому корпусу. Разом у військах фронту на 28 вересня 1944 р. налічувалося 1108 гармат важкого та середнього калібру, 348 гармат ПТО, 1246 мінометів і 80 танків [9].

Відповідно до рішення, яке було затверджене Ставкою, 1 жовтня військам фронту були поставлені завдання: «1-й гв. А продовжувати наступ, завдаючи головного удару... у напрямку Стакчина... і на кінець 5 жовтня 1944 р. вийти в район Сніна, Колонія, Стакчин; в подальшому наступати в напрямку Виш. Рібниця, Міхальовец».

18-й А продовжувати наступ, завдаючи головного удару у напрямку Вежа, Кленова, Собранце із завданням на кінець 5 жовтня вийти в район Кальне, Кленова, Брезовец, в подальшому розвивати наступ у напрямку Собранце.

95-му ск наступати у напрямку Сваляви, а надалі на Ужгород.

17-му окремому гвардійському ск продовжувати наступ у напрямку Рахів, Сігет, із завданням оволодіти Сігетом і в подальшому наступати на Мукачєво» [10].

Створення ударного угруповання в смузі 1-ї гв. армії ускладнювалося тим, що до 1 жовтня 1944 року війська безперервно вели бойові дії, майже всі дивізії знаходилися в першому ешелоні, але помітних успіхів не добилися.

Слід зазначити, що 27 вересня знову почалися дощі, які значно ускладнювали і без того тяжкі умови наступальних дій Червоної армії.

38-а армія. 30 вересня відновили наступ війська 38-ї А, метою якого було подолання Головного Карпатського хребта та вихід на територію Словаччини [11].

На 7 жовтня 1944 р. 38-а А продовжувала вести наполегливі та жорстокі бої [12, ар. 36]. Воювати в Карпатах знесиленим і невідготовленим військом було важко. Розмоклий ґрунт майже повністю паралізував рух техніки і транспорту.

Наступ 38-ї армії розвивався дуже повільно і 8 жовтня повністю зупинився.

14 та 15 жовтня війська 38-ї армії поновлювали наступ, але успіху знову не мали [12, ар. 39].

В цілому положення виглядало так: вирішального успіху військам 38-ї армії не вдалося досягти у зв'язку з тим, що вони не володіли перевагою сил, проте армія сковувала німецькі сили та тримала їх в напрузі.

1-а гвардійська армія. Згідно оперативної директиви 4-го Українського фронту № 0074/оп 3 жовтня війська 1-ї гв. А перейшли в наступ, але через слабку артилерійську підтримку успіху не мали [10]. Німці чекали цього удару і зустріли війська, що наступали, сильним вогнем і контратаками.

В районі Руське і Руського перевалу гітлерівці побудували свою оборону не у вигляді самостійних опорних пунктів, а створили систему оборони. Головним опорним пунктом вибрали сам Руський перевал (на дорозі Ростоки Гурне – Руське) [13].

4 жовтня військам 1-ї гв. А були уточнені бойові завдання і вранці 5 жовтня після короткої артилерійської підготовки з'єднання і частини знову перейшли в наступ [14].

Не дивлячись на великі втрати особового складу і негоду, командувач 1-ю гв. А генерал-полковник А. Гречко, на виконання наказу з Москви, був змушений 10 жовтня 1944 р. віддати бойовий наказ, де визначив завдання військам і терміни готовності до наступу [14].

12 жовтня 1-а гв. А перейшла в наступ на обох ділянках, але зустрів завзятий опір суттєвого успіху не добилася. Однак 18 жовтня 1944 року, все ж таки подолавши Головний Карпатський хребет на фронті 30 км, війська армії оволоділи районом Руського перевалу і наступ ударного угруповання припинили. Всі три стрілецькі корпуси переходили до оборони на досягнутих рубежах, створюючи бойові порядки в один ешелон.

Як підсумок двадцяти двох днів найтяжчих боїв 1-ї гв. А слід відзначити, що за цей час війська армії, розпочавши наступ на правому фланзі на вузькій ділянці фронту в 4 км силами одного корпусу та розширюючи потім фронт наступу у бік лівого флангу, з боями пройшли від 35 до 50 км та вийшли до Головного Карпатського хребта, при середньодобовому темпі наступу 2-2,5 км, але поставленого завдання повністю не виконали [9].

18-а армія. До кінця вересня 1944 р. 18-а А вийшла до Головного Карпатського хребта в смузі понад 100 км по фронту. В угрупованні військ було яскраво відображено два райони зосередження основних сил де діяли 18-й гв. та 95-й стрілецькі корпуси.

1 жовтня бійці 18-ї А стрімкою атакою звільнили від гітлерівців залізничні станції Форещанка та Славськ, а 4 жовтня після 30-хвилинної артилерійської підготовки продовжили наступ.

8 жовтня 1944 року німецько-угорські війська залишили останній населений пункт на території України – станцію Лавочне Дрогобицької області. Через два дні передові підрозділи 18-ї А вийшли на державний радянсько-чехословацький кордон [15].

Згідно бойового розпорядження командувача 4-м УФ № 0087/оп, з метою підвищення темпів переслідування гітлерівців 14 жовтня у 18-й А була створена армійська рухома група, командиром групи призначено полковника І. Хомича [16].

16 жовтня рухома група з боями оволоділа Ужокським перевалом та вийшла в район Ставни [17]. Потім командувач 18-ї А вирішив перегрупувати групу на південь, і поставив їй завдання розвивати успіх у напрямку Свалява, Мукачево [18].

З більшим успіхом розвивалися бойові дії на лівому фланзі 18-ї армії в районі Верецьких перевалів, де діяв 95-й ск.

У той же час, частини 18-ї А, що діяли на стику з 17-м гв. ск зійти з Карпат у долину р. Тиси не змогли, через завятий опір угорсько-німецьких військ на південних схилах Головного Карпатського хребта і його відрогів.

Основним підсумком 18-денних боїв 18-ї А є подолання Головного Карпатського хребта у всій смузі наступу, оволодіння найважливішими перевалами – Ужокським та Верецькими та просування за лінію Головного хребта на 5-18 км.

17-й гв. стрілецький корпус. Враховуючи характер місцевості та інженерних укріплень – рахівський вузол оборони був неприступним з фронту, командир корпусу генерал А. Гастилович вирішив оволодіти ним обхідним маневром.

15 жовтня передові частини 17-го гв. ск знищили загопи прикриття і перейшли до переслідування гітлерівських військ, які почали відведення своїх з'єднань та частин. 16 жовтня гвардійський корпус оволодів великим вузлом оборони угорсько-німецьких військ – Раховом, повернув фронт наступу на захід і північний захід уздовж правого берега р. Тиса. Переслідуючи гітлерівців, 18 жовтня корпус зайняв Сигет (Північна Трансільванія) [19 с. 112].

Таким чином, 17-й гв. ск на протязі першої половини жовтня 1944 року подолав могутній Кереш-мезський укріплений район і почав переслідування німецько-угорських військ з метою виходу на Угорську рівнину.

Слід зазначити, що в ході запеклих битв за оволодіння перевалами Головного Карпатського хребта основні зусилля 4-го УФ перемістилися з правого крила в центр та важливе значення набули ужгородський та мукачевський напрями. Це було обумовлено тим, що німецьке командування, зосередивши великі сили в смузі 38-ї та 1-ї гв. армій, послало оборону перед лівим крилом 4-го Українського фронту.

У зв'язку з цим командування 4-го УФ прийняло рішення розвивати успіх, що намітився в смузі 95-го ск 18-ї А, а успіх 17-го гв. ск на Керешмезському напрямку прискорив відхід угорських частин на рубіж Ужгород, Мукачево [9].

Відступаючи німецько-угорські війська опинилися під ударами партизан з тилу, які діяли в Закарпатській Україні. З'єднання А. Тканко, загопи В. Русина, М. Прищепи, Д. Уста та ін. нападали на

штаби, вузли зв'язку, склади, а також дрібні угорські і німецькі гарнізони [20].

21 жовтня, під особистим керівництвом командувача 4-м УФ генерал-полковника І. Петрова, в смугу 17-го гв. ск прибула 237-а сд полковника М. Тетенка, укомплектована автомашинами «віліс» [21, с. 121]. Вже 23 жовтня вона, наступаючи в південно-східному напрямку, досягла Липичи (15 км на від Хуста).

24 жовтня 1944 року частини 17-го гв. ск оволоділи містом і важливою залізничною станцією Хуст [22], продовжили наступ в напрямку на Мукачево [10], а 25 жовтня вийшли на рубіж Сельце, Севлюш, що означало вихід з гір в Угорську долину.

Так закінчилося подолання Карпат – однієї з найважливіших природних перешкод, що вставала на шляху Червоної армії.

За десять днів переслідування німецько-угорських військ 17-й гв. ск пройшов 130 км і продовжував наступ на Берегово і Чоп.

24 жовтня 1944 року військам 18-ї А, згідно бойового розпорядження 4-го УФ № 0095/оп уточнили завдання, а вранці 25 жовтня на новому напрямку вступили в бій частини армійської рухомої групи 18-ї А та 30-го ск [10]. О 10 годині передовий загін рухомої групи, взаємодіючи з 351-ю сд (командир-генерал-майор І. Дударев), вибив противника з населеного пункту Клячаново (передмістя Мукачево) і просувався далі на південний захід [13].

Наступного дня, стрімкою атакою з північного сходу і південного сходу частини рухомої групи звільнили велике місто Закарпатської України – Мукачево [23].

Після звільнення Мукачево головним завданням 18-ї А стало звільнення центру Закарпаття – Ужгороду. Діючи по напрямах, що сходяться, 18-й гв. ск по дорозі Перечин – Ужгород, а рухома група армії і 30-й ск вздовж дороги Мукачево – Ужгород 27 жовтня стрімким ударом звільнили Ужгород [24].

Карпатсько-Ужгородська операція, як складова частина Східно-Карпатської операції, що мала оперативно – стратегічне значення завершилася.

Продовжуючи наступ, війська армії просунулися на 10-12 км на північно-захід і захід від Ужгороду та, долаючи зростаючий опір німецько-угорських військ, 29 жовтня звільнили Чоп [25] і з'єднавшись з військами 2-го Українського фронту підійшли до раніше підготовленого проміжного рубежу оборони гітлерівців.

Таким чином, до кінця жовтня 1944 року війська 4-го Українського фронту подолали Східні Карпати і вийшли в долини річок Віслока і Ондави [26].

Східно-Карпатська операція військ двох Українських фронтів, яка розпочалася 8 вересня, закінчилася 28 жовтня 1944 року [6, с. 217].

Втрати німецько-угорських військ перед 4-м Українським фронтом з 28 серпня по 1 листопада 1944 року склали 92250 чол. [27]. 20 жовтня 1944 р. армійська група «Хейнріци» була розформована, а 1-а угорська армія підпорядкована 8-й німецькій армії.

Як результат, на карпатсько-празькому напрямі створилася абсолютно нова ситуація, що сприяла подальшому наступу у глибоку територію Чехословаччини. Гітлерівські війська позбулися важливого стратегічного рубежу, що прикривав Чехословаччину зі сходу.

Вперше в історії війн така могутня природна перешкода, як Карпатські гори, була подолана великими масами військ на широкому фронті, понад 300 км, на всю їх глибину за порівняно короткий термін – 51 добу.

Всього в наступі 38-й А 1-го Українського фронту та 4-го Українського фронту у вересні – жовтні 1944 року брало участь: 11 стрілецьких корпусів,

три танкових і кавалерійський корпуси, 6-8 авіаційних корпусів [28, с. 257, 263, 292, 372].

Разом з цим досвід операції показав, що війська звичайної організації при наступі у горах недоцільно застосовувати без спеціальної підготовки, відповідного матеріально-технічного забезпечення, що привело в даній операції до невиправдано великих людських жертв (табл. 1).

Виконання неймовірно важкого завдання з подолання Східних Карпат стало результатом героїзму і військової майстерності воїнів Червоної армії і 1-го Чехословацького армійського корпусу.

Висновки. В сучасних умовах реформування Збройних сил України та для подальшого розвитку теорії воєнного мистецтва особливої ваги набувають питання захисту національних інтересів України, співвідношення між видами збройних сил та родами військ (сил) в структурі збройних сил, ролі, місця і застосування підрозділів Української армії

у зоні проведення АТО та міжнародних миротворчих операцій. Безперечно, що головними факторами, які впливають на раціональне визначення таких показників, є сучасні реалії, ступінь зовнішніх воєнних загроз, рівень розвитку озброєнь, бойових можливостей військ (сил). Проте аж ніяк не можна ігнорувати історичний досвід, який необхідно критично осмислювати та враховувати. У цьому плані важливим є досвід ведення бойових дій в Карпатах у війнах минулого, і зокрема в Карпатсько-Ужгородській операції часів Другої світової війни.

Вивчення військовими фахівцями результатів дослідження сприятиме розширенню їх знань, розвитку творчого мислення. Наукове відтворення й аналіз подій того часу дозволяє усвідомити сутність історичних явищ, процесів і закономірностей, виявити характерне й особливе, а також те нове й оригінальне, що з'явилося у воєнній справі та може отримати розвиток у сучасних умовах.

Таблиця 1

Найменування об'єднань	Бойовий склад та чисельність військ до початку операції		Людські втрати в операції			
	кількість з'єднань	чисельність	безповоротні	санітарні	усього	середньо-добові
1-й Укр. фронт - 38-а армія - 2-а повітряна армія - 1-й гв. кк - 25-й тк	сд - 9 кд - 3 тк - 1	99100	13264	48750	62014	1216
4-й Український фронт	сд - 20 пдд - 1 отбр - 2	264000	13579	50618	64197	1259
РАЗОМ	дивіз. - 33 тк - 1 бригад - 2	363100	26843 7,4%	99368	126211	2475
1-й Чехословац. армійський корпус	пбр - 2 пдбр - 1 отбр - 1	14900	1630	4069	5699	112

Бойовий склад, чисельність військ і людські втрати Східно-Карпатської операції (вересень-жовтень 1944 рік) [29]

Список літератури:

- Українська ССР в Великій Отчественной войне Советского Союза 1941-1945 гг.: [в 3 т.]. - К.: Политическая литература Украины, 1975. - Т. 3. - 461 с.
- Советская Украина в годы Великой Отчественной войны 1941-1945: [в 3 т.]. - К.: Наукова думка, 1980. - Т. 3. - 561 с.
- Брицький П. П. Україна у Другій світовій війні (1939-1945 рр.) / Петро Павлович - Чернівці: Чернівецький держ. університет, 1995. - 115 с.
- Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / Володимир Косик. - Львів: НТШ, 1993. - 660 с.
- Муковський І. Т. Звитяга і жертвність: Українці на фронтах Другої світової війни / І. Т. Муковський, Лисенко О. С. - К.: Пошуково-вид. агентство «Книга пам'яті України», 1996. - 568 с.
- Гречко А. А. Через Карпати / Андрей Антонович Гречко. - М.: Воениздат, 1970. - 431 с.
- Полевое управление 38-й армии. - ЦАМО РФ. - Ф. 393. - Оп. 243881. - Спр. 8. - Арк. 51,52.
- Полевое управление 4-го Украинского фронта 20.10.43 г. - 25.08.45 г. - ЦАМО РФ. - Ф. 244. - Оп. 3013. - Спр. 141. - Арк. 272-277.
- Полевое управление 4-го Украинского фронта 20.10.43 г. - 25.08.45 г. - ЦАМО РФ. - Ф. 244. - Оп. 3000. - Спр. 736.
- Полевое управление 4-го Украинского фронта 20.10.43 г. - 25.08.45 г. - ЦАМО РФ. - Ф. 244. - Оп. 3000. - Спр. 480.
- Полевое управление 38-й армии. - ЦАМО РФ. - Ф. 393. - Оп. 9005. - Спр. 239. - Арк. 75.
- Полевое управление 38-й армии. - ЦАМО РФ. - Ф. 393. - Оп. 9005. - Спр. 244. - Арк. 36, 39, 50.
- Полевое управление 4-го Украинского фронта 20.10.43 г. - 25.08.45 г. - ЦАМО РФ. - Ф. 244. - Оп. 3000. - Спр. 620.
- Полевое управление 1-й гвардейской армии. - ЦАМО РФ. - Ф. 456. - Оп. 6850. - Спр. 483.
- Безсмертя. Книга Пам'яті України 1941-1945. - К.: Пошуково-видавниче агенство «Книга Пам'яті України», 2000. - 944 с.
- Полевое управление 18-й армии 22.06.41 г. - 1.06.46 г. - ЦАМО РФ. - Ф. 371. - Оп. 6376. - Спр. 72. - Арк. 490, 496.
- История бронетанковых и механизированных войск Советской армии. - М.: ВА Бронетанковых войск, 1953. - С. 226.
- Полевое управление 4-го Украинского фронта 20.10.43 г. - 25.08.45 г. - ЦАМО РФ. - Ф. 244. - Оп. 3000. - Спр. 43. - Арк. 52.
- Репін І. В. Східно-Карпатська операція та приєднання Закарпаття до СРСР (вересень-жовтень 1944 р.): дисертація кандидата історичних наук: 20.02.22 / Репін Ігор Володимирович. - Л., 2007. - 191 с.
- Закарпатський обласний комітет комуністичної партії України. - ДАЗО. - Ф. 3223. - Оп. 5. - Спр. 24. - Арк. 4, 14-18.
- Гастилевич А. И. Будни военных дорог / Антон Иосифович Гастилевич. - М.: Московский рабочий, 1974. - 128 с.
- Оперативный отдел 17-го гвардейского стрелкового корпуса. - ЦАМО РФ. - Ф. 462. - Оп. 12963. - Спр. 8. - Арк. 103.
- Полевое управление 18-й армии 22.06.41 г. - 1.06.46 г. - ЦАМО РФ. - Ф. 371. - Оп. 6367. - Спр. 993. - Арк. 421-425.
- Советская военная энциклопедия: [в 8 т.]. - М.: Воениздат, 1977. - Т. 2. - С. 376.
- <http://pobeda.rambler.ru/battlefields.htm>.
- Полевое управление 4-го Украинского фронта 20.10.43 г. - 25.08.45 г. - ЦАМО РФ. - Ф. 244. - Оп. 3000. - Спр. 745.
- Полевое управление 4-го Украинского фронта 20.10.43 г. - 25.08.45 г. - ЦАМО РФ. - Ф. 244. - Оп. 3000. - Спр. 721.

28. Боевой состав Советской Армии, ч.4 (январь-декабрь 1944 г.). – М.: Воениздат, 1988. – 434 с.
 29. http://www.soldat.ru/dos/casualties/book/chapter_101.htm.

Репин И.В.

Академия сухопутных войск

ОСВОБОЖДЕНИЕ ТЕРРИТОРИИ ЗАКАРПАТЬЯ В ХОДЕ КАРПАТСКО-УЖГОРОДСКОЙ ОПЕРАЦИИ ВОЙСК КРАСНОЙ АРМИИ (ОКТЯБРЬ 1944 ГОДА)

Аннотация

В статье освещено ход боевых действий войск Красной Армии в гористо-лесистой местности во время проведения Карпатско-Ужгородской наступательной операции. Проанализовано решение командующего 4 Украинским фронтом на преодоление Главного Карпатского хребта и основные этапы наступления войск 18 армии, 17 гв. стрелкового корпуса по освобождению территории Закарпатья в октябре 1944 года. Показан боевой состав, численность и людские потери в Восточно-Карпатской операции.

Ключевые слова: война, фронт, армия, корпус, операция, Восточные Карпаты.

Repin I.V.

The Army Academy

LIBERATION OF TRANSCARPATIA DURING THE CARPATHIAN-UZHGOROD OPERETION OF THE RED ARMY (OCTOBER 1944)

Summary

In the article, the course of battle of the Red Army in the mountain and wooded areas during the Carpathian-Uzhgorod offensive is eliminated. Decisions of the Commander of the 4th Ukrainian Front to overcome the chain of the Carpathian Mountains and milestones of offensive of the 18th Army and the 17th Guards and Rifle Corps of the liberation of Transcarpathia in October 1944 are analyzed. The combat strength, the number of troops and the human cost of the East-Carpathian Operation are shown.

Keywords: war, front, army, corps, operation, Eastern Carpathians.

УДК 94(477.7)+329.61

ШЕСТИДЕСЯТНИЦТВО І ПРАВОЗАХИСНИЙ РУХ НА ПІВДНІ УКРАЇНСЬКОЇ РСР ІІ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Шпак Д.О.

Миколаївська філія

Київського національного університету культури і мистецтв

У статті розкрито причини виникнення та узагальнено подано особливості формування й розвитку шестидесятицтва та правозахисного руху на Півдні Української РСР, спираючись на праці попередників та деякі архівні матеріали. Окрім того, подано власну періодизацію опозиційного руху у зазначеному регіоні УРСР. Стаття розрахована на студентів вищих навчальних закладів історичних спеціальностей.

Ключові слова: опозиційний рух, дисидентський рух, шестидесятицтво, правозахисний рух, Південь Української РСР.

Постановка проблеми. Дослідження такого феноменального явища в історії України ХХ сторіччя як опозиційний рух радянському режимові, залишається і сьогодні вкрай актуальним, незважаючи на той факт, що загалом й в цілому, здавалося б, проблема виникнення, становлення й розвитку дисидентства в Українській РСР вже вивчена майже в повному обсязі. Але відкриття доступу до спецховищ та архівів колишній радянських спецслужб, апеляційних судів, які ще не так давно залишалися недоступними для науковців, дає можливість останнім ознайомитися з раніше невідомими сторінками багаторічної боротьби нонконформістської інтелігенції, а отже переглянути,

на основі нових матеріалів, усталені раніше підходи та висновки, і в кінцевому підсумку, об'єктивно відтворити повну картину історії нашої країни радянської доби. Окрім того, у сучасних суспільно-політичних реаліях в яких опинилася Україна, все більше зростає громадський і політичний інтерес до теоретичної сутності та історії опозиційного руху компартійно-радянському ідеологічному диктату, як явища, що дозволяє виявити найбільш проблемні, болючі точки у еволюції української національної свідомості. Проблема набуває все більшого значення та масштабності. Адже втілюючи у собі одвічні ідейні прагнення українців, дисидентський рух яскраво відобразив боротьбу думок з іс-